

KAFKASYA'DA BİR KÖR DÜĞÜM: DAĞISTAN'IN ETNİK VE SİYASİ DİNAMİKLERİ

Mokhmad Akhiyadov

INSAMER

IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Akhiyadov, Mokhmad. "Kafkasya'da Bir Kör Düğüm: Dağıstan'ın Etnik ve Siyasi Dinamikleri",
INSAMER, 09.09.2019.

 Analiz

Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyetler genellikle bölgede yaşayan en büyük etnik grubun adını taşımaktadır. Örneğin Çeçen nüfusun yoğun olduğu bölgeye Çeçenistan, İnguşların bulunduğu bölgeye İnguşetya, Tatarların yoğun olarak yaşadığı bölgeye de Tataristan adı verilmiştir. Dağıstan'ı farklı kılan ise etnik hâkimiyete göre değil bulunduğu coğrafyaya göre adlandırılıyor olmasıdır. Bunun nedeni, Dağıstan'ın benzersiz bir etnik kompozisyonuna sahip olmasıdır. Günümüzde Dağıstan'da 30'dan fazla yerli (*otokton*) halk yaşamaktadır. Elbette çok sayıda milletin bir arada yaşayabiliyor olması, sadece Dağıstan'a ait bir özellik değildir. Ancak Dağıstan'ın bu özelliği, bölgede sosyoekonomik politikaları yürüten karar alıcıların dikkate alması gereken birtakım etnopolitik ve etnokültürel sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Dağıstan nüfusunun çok uluslu yapısı, etkin bir ulusal politikanın uygulanmasını gerekli

kılmaktadır. Sovyet öncesi dönemde bu görevi İslamiyet'in üstlenmesi, oldukça başarılı sonuçlar elde edilmesinde etkili olmuştur. Ancak komünist rejimin bölgeye yerleşmesiyle birlikte, kendini bir bütün olarak gören toplum zamanla çeşitli etnik gruplara ayrılmaya başlamıştır. Sovyet sonrası dönemde ise SSCB'nin halefi olan Rusya yönetiminin bölgedeki Müslümanları "geleneksel ve radikal İslam" söylemi ile ikiye ayırmaya çalışması, geçmişte İslamiyet'in Dağıstan'da oynadığı rolü de işlevsiz kılmıştır. Devletin bu politikası sonucunda Dağıstan toplumu küçük etnik gruplara bölünmüştür. Zamanla bu, ülke yönetiminde üstü kapalı bir etnik hiyerarşinin kurulmasına yol açmış ve bu hiyerarşinin dışında kalan unsurlarda büyük rahatsızlığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Dağıstan'daki etnik grupların hangilerine "yerli etnisite" statüsünün verilmesi gerektiği tartışması da önemli bir sorun olarak durmaktadır.

INSAMER
IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Bölgedeki bir diğer önemli sorun ise Dağıstan'daki birkaç yerli etnik grubun Azerbaycan ve Rusya arasında geçen sınır ile iki devlet arasında bölünmüş olmasıdır. Bir tarafta yerli etnik grupların ülke nüfusundaki payı artarken diğer tarafta Dağıstan çok fazla göç vermeye devam etmektedir. Demografide yaşanan diğer bir sorun ise, Dağıstan'ın siyasi ve sosyoekonomik hayatında önemli yere sahip olan Rus nüfusun, kitlesel göç vermesi sonucunda, büyük oranda azalmış olmasıdır. Bütün bu sorunlar modern Dağıstan yönetimi önünde çözüm bulunması gereken meseleler olarak durmaktadır.

Dağıstan'da "Yerli Halk" Tartışması

Dağıstan'daki etnik grupların hangilerinin yerli sayılıp hangilerinin sayılmayacağı sorusuna verilecek cevap, Sovyet döneminde pratik öneme sahipti; çünkü yerli etnik gruplar komünist partinin yanı sıra yürütme ve yargı organlarında temsil edilmesi gereken yerli millet statüsüne sahipti. Aynı zamanda, herhangi bir yerli etnik gruba mensubiyet, Sovyetlere bağlı ulusal bölgelerde Sovyet ve parti aygıtının "yerleştirme" politikası çerçevesinde, söz konusu etnik grup mensubuna yalnızca devlet kurumlarındaki kariyerinde değil, aynı zamanda kamusal yaşamın tüm alanlarında fiilî ve örtülü avantajlar sağlıyordu. Sovyet sonrası dönemde de söz konusu tartışma ortadan kalkmamış, bilakis belli başlı etnik grupların devlet kurumlarında temsil edilmesi ve bunların karar alma mekanizması üzerindeki etkisi sorununa dönüşmüştür.

Bu bağlamda Sovyet sonrası dönemde, Rusya'da yaşayan küçük yerli halklara önemli yasal güvenceler verilmekle kalmayıp, aynı zamanda söz konusu halkları tasnif ederken kullanılması gereken önemli ilkeleri düzenleyen özel bir federal yasa da kabul edilmiştir. Mevzuatta yapılan bu değişikliğe göre, bir etnik grubun ülkenin küçük yerli halkları listesine alınabilmesi için birkaç şartın bulunması gerekmektedir: atalarının geleneksel yerleşim bölgelerinde ikamet etmesi, Rusya'daki sayısının 50.000'den az olması ve kendisini ayrı bir etnik topluluk olarak görmesi.

Federal merkez (Moskova) 1999'da kabul edilen bu yasaya dayanarak, federe bölgelerden söz konusu şartları yerine getiren etnik grupların listesini oluşturmalarını talep etmiş ve bunun sonucunda Rusya Federasyonu'nun Küçük Yerli Halklarının Listesi (RFKYHL) oluşturulmuştur. Bahis konusu yasada Dağıstan'a, içinde yaşayan halkların sayısı bakımından etnik yapısının benzersizliği göz önüne alınarak özel bir atıf yapılmıştır. Buna göre Dağıstan Devlet Konseyi'nin, ileride RFKYHL'ye dâhil edilmek üzere, Dağıstan'daki yerli halkların nicel ve diğer özelliklerini tespit ederek bir liste hazırlaması gerekmektedir.

Dağıstan'da bu soruna, 2000 yılında Devlet Konseyi'nin kabul ettiği 191 sayılı kararname ile yasal düzeyde bir çözüm getirilmeye çalışılsa da kararnamede sadece 14 etnik gruba yerli halk statüsü verilmiştir. Söz konusu etnik gruplar: Avar, Dargin, Lezgi, Çeçen, Nogay, Kumuk, Azeri, Rus, Agul, Lak, Tat, Tabasaran, Rutul ve Tsahur. Kararnamede adı geçen millet sayısının 14 olmasının bir tesadüf olmadığı, bu sayının Anayasa Meclisi ve Devlet Konseyi'nin iç organizasyonu ile doğrudan bağlantılı olduğu belirtilmelidir. Bununla birlikte, ne 10.06.1994 tarihli "Anayasa Meclisi Hakkında" ne de 16.08.1994 tarihli "Devlet Konseyi Hakkında" kanunlarında Dağıstan'ın yerli halkları ile ilgili bir listesi vardır. Ancak söz konusu kanunlarda, 14 kişilik Devlet Konseyi'ne aynı milletten birden fazla temsilcinin giremeyeceği belirtilmiştir.

Ayrıca Dağıstan Devlet Konseyi'nin çıkardığı kararname derinlemesine incelendiğinde, federal kanuna ters düştüğü de anlaşılmaktadır. Birincisi, federal kanunda öne çıkan "Dağıstan'daki yerli halkların nicel ve diğer özelliklerini tespit etme" şartı, yerine getirilmemiştir. Hâlbuki 191 sayılı kararnamenin hazırlayıcıları, Dağıstan'ın yerli halkları listesini oluştururken sadece "yazı dilinin varlığı" şartını aramıştır. Bunun sonucunda RFKYHL'ye, Rusya'nın güneydoğu bölgesinin yerli halklarından biri olan ancak sayıları birkaç yüzü geçmeyen Orok gibi küçük etnisiteler girerken, Dağıstan'da yaşayan ve sayıları on binleri geçen halklar girememiştir.

İkincisi, kararnamede “yerli halk” ve “etnik azınlık” kavramlarının karıştırılması sonucunda Dağıstan’ın yerli halkları listesine, Dağıstan için yerli olmayan Rus, Azeri ve Tat gibi etnisiteler de girmiştir.

Bu noktada, 191 sayılı kararname kapsamına alınan Rus, Azeri ve Tat etnik gruplarının Dağıstan’ın yerli halkı sayılıp sayılmayacağı tartışmasının -önemli olmakla birlikte- bu çalışmanın konusu dışında kaldığını belirtmek gerekmektedir. Bu çalışmada, Dağıstan’ın yerli halkları olarak içinde çeşitli alt etnik grupları barındıran Avar, Dargin, Lezgi, Lak ve Türkler ele alınmaktadır. Bu gruplar, Dağıstan toplam nüfusunun %87’sine denk gelmektedir.

Dağıstan Yönetiminde Etnik Seçkinlerinin Gizli Hiyerarşisi

1948’e kadar Dağıstan yönetimi heterojen bir yapıya sahipti ve ülke yönetiminde yerli olmayan etnik grupların temsilcileri de yer alabiliyordu. Ancak Sovyetler Birliği Komünist Partisi Dağıstan Bölge Komitesi Birinci Sekreterliği görevine Avar kökenli Abdurahman Daniyalov’un geldiği 1948’den 2017’ye kadar geçen dönemde, ülkenin yönetimine yalnızca Dağıstan’ın yerli etnik gruplarının temsilcileri katılabilirdi. Bununla birlikte Lezgi asıllı Salman Aydınbekov’un Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Konseyi Başkanlığı görevinden ayrıldığı 1951’de, ülke yönetiminde Avar, Dargi ve Kumuk üçlüsü arasında üstü kapalı bir hiyerarşi ortaya çıktı.

2017 yılında, etnik Avar olan Ramazan Abdulatipov’un cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmesinden sonra, Vladimir Putin’in bu göreve Vladimir Vasilyev’i getirmesiyle Dağıstan yönetiminde 1948’den itibaren devam eden Avar, Dargi ve Kumuk üçlüsü ortadan kalkmış oldu. 1951 ile 2017 arasında geçen sürede, Dağıstan Cumhurbaşkanlığı koltuğunda 34 yıl boyunca Dargi kökenli, 32 yıl boyunca da Avar kökenli siyasetçiler oturdu. Bu durumun, söz konusu üç etnik grubun sayıca en fazla olduğu Dağıstan nüfusunun resmî etnik yapısını yansıttığını da belirtmek gerekir.

Öte yandan Lezgi etnik grubu alt gruplarıyla birlikte ele alındığında hem Dargi hem de Kumuk’tan sayıca çok daha fazladır. Ancak Lezgiler, modern Dağıstan yönetiminde ortaya çıkan hiyerarşide sadece dördüncü sırada yer alan Başbakan Yardımcısı pozisyonuna kadar yükselebilmektedir. 2016’da yaşanan bir olay, Dağıstan’ın devlet organlarındaki etnik seçkinler hiyerarşisinin -üstü kapalı bir uygulama olmasına rağmen- ne kadar istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. O dönemde cumhurbaşkanı olan Ramazan Abdulatipov, başbakan yardımcısı görevine Avar kökenli Ramazan Aliyev’i getirebilmek ve hâlihazırda o görevde bulunan Lezgi asıllı Anatoliy Karibov’u görevden almamak için, ülkenin yürütme organının yapısını değiştirecek kadar ileriye gitmiş ve ikinci bir Başbakan Yardımcısı pozisyonu yaratmak zorunda kalmıştır.

Dağıstan Diasporası

2013 yılında, Dağıstan Cumhurbaşkanı’nın özel bir kararnamesi ile ülkede ekonomik büyümeyi teşvik etmek için öncelikli 10 proje hazırlanmıştır. Bu projeleri hayata geçirmek üzere Cumhurbaşkanlığı bünyesinde bir diaspora vakfı kurulmuştur: Dağıstan’ın Gücü Vakfı. Bu isimde bir vakfın kurulması tesadüfi değildir ve aynı zamanda yurt dışındaki Dağıstan diasporasının ülkenin gelişimi açısından oynadığı rolü yansıtmaktadır. Öte yandan Dağıstan’ın göç vermeye devam etmesinin yalnızca ülkeye akan sıcak parada ve yapılan doğrudan yatırımlarda bir artışa yol açmakla kalmadığı, aynı zamanda ülkenin iş gücü piyasasının küçülmesine de yol açtığı belirtilmelidir.

Dağıstan, sosyoekonomik ve demografik gelişimine bağlı olarak, SSCB döneminde olduğu gibi Sovyet sonrası dönemde de göç vermeye devam etmektedir. Ekonomik gelişme hızı nüfus artış hızına ayak uyduramadığı için, söz konusu göç, 1980’lerden bu yana gittikçe artmaktadır. Dağıstan’ın sosyoekonomik alanda yaşadığı bu sorun, Rusya’nın diğer bölgelerinde ve Rusya dışında bir Dağıstan diasporası oluşmasını kaçınılmaz kılmıştır. Günümüzde

dünyadaki Dağıstan diasporasının sayısı bir milyon civarındadır. Bu, Dağıstan nüfusunun üçte birine denk gelmektedir.

Yaklaşık 300.000 Dağıstan kökenlinin yaşadığı Azerbaycan, en büyük Dağıstan diasporasına ev sahipliği yapmaktadır. Bu, post-Sovyet ülkelerindeki Dağıstan diasporasının beşte dördüne tekabül etmektedir. Öte yandan Dağıstan, Rusya içinde de göç vermeye devam etmektedir. Dağıstan dışında Rusya'nın diğer bölgelerinde yaşayan Nogayların sayısı, Dağıstan'da ikamet edenlerden bir buçuk kat daha fazladır. Tsahurların %30'u, Rutullerin %26'sı, Tabasaranların %23'ü, Lezgilerin %23'ü, Agulların %21'i ve Dargilerin %20'si Rusya'nın diğer bölgelerinde yaşamaktadır. Bütün dünyadaki Dağıstan diasporası göz önüne alındığında, en büyük diasporaya sahip etnik grup ise Lezgi'dir. Lezgilerin %70'i (270.000) Dağıstan dışında yaşamaktadır.

Göç konusu kapsamında ele alınması gereken diğer bir konu, Dağıstan nüfusunda etnik Rus oranının düşmesidir. Ancak 1990 sonrası dönemde ülke nüfusunda Rus oranının azalmaya başlamasının yalnızca Dağıstan'a has bir durum olmadığı da belirtilmelidir. Sovyet dönemi boyunca Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerindeki nüfusu artan Ruslar, SSCB'nin tarih sahnesinden silinmesiyle birlikte bölgede ortaya çıkan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktan dolayı Rusya'nın diğer bölgelerine göç etmeye başlamıştır.

Bu noktada Dağıstan nüfusunda Rus oranının azalmasının 1960'ta başladığını ancak bu sürecin hız kazanmasının 1990'ların sonuna

denk geldiğini de belirtmek gerekir. Dolayısıyla 1960'ta Dağıstan nüfusunda Rusların sayısı 215.000 civarındayken, 2016'ya gelindiğinde 90.000'e düşmüştür. 2015 nüfus sayımına göre Dağıstan, Rusya'da Çeçenistan ve İnguşetya'dan sonra en az Rus nüfusun yaşadığı üçüncü bölgedir.

Sonuç

Çok etnisiteli bir yapıya sahip Dağıstan yönetiminde geçerli olan üstü kapalı "kota sistemi", yalnızca devlet organları arasında değil, aynı zamanda çeşitli etnik grup mensub seçkinler arasında geçerli olan iktidar mücadelesinde de etkili bir kontrol ve denge mekanizması görevi görmektedir. Ancak Dağıstan'daki Lezgi nüfusu ve Dağıstan dışındaki diasporasının büyüklüğü göz önüne alındığında, Dağıstan yönetiminin etnik üçlüsüne dayanan yapısının kademeli olarak dörtlü yapıya dönüşmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

191 sayılı kararname, Dağıstan'daki etnodemografik ve etnopolitik durumu yansıtmadığı gibi, 20'ye yakın yerli etnik grubun RFKYHL'ye girmesinin önünde de büyük bir engel teşkil etmektedir. Öte yandan belirtilmesi gerekir ki, söz konusu kararname güncellenmesi durumunda, ülkede geçerli olan etnik sorunları ortadan kaldırmada etkin bir mekanizma hâline gelebilir.

Dağıstan'da siyasi yönetimi sürdürülebilir kılacak en önemli yaklaşım, etnik merkezli ayrıştırıcı bir politika değil; etnisite üstü, bölgedeki halkları tek bir çatı altında birleştirebilecek en önemli yapı olarak İslam'ın merkeze alındığı bir yaklaşımdır.